

Պերճ Մամկոչյան

Հարություն Դեղալյանը
ընկերոջ հուշերում

Անցյալ տարվա նոյեմբերին ինձ բախտ վիճակվեց կատարել շուրջ երկրյա համերգային շրջագայություն, այդ թվում եղա նաև Հայաստանում, ուր հանդես եկա երկու համերգով: Այնտեղ խոսվեց այն մասին, որ հաջորդ տարի կրկին վերադառնամ Հայաստան՝ ապրիլյան չափազանց կարևոր տարելիցները նշելու կապակցությամբ, տարելիցներ, որոնք նշանակալից են իմ կյանքի, ինչպես նաև ողջ հայության համար:

Ավելի քան 30 անգամ եղել եմ Հայաստանում, սակայն այդ անգամ լրանում էր 1965 թվականին Հայաստան կատարած իմ առաջին այցելության 25-րդ տարելիցը: Ապրիլի 20-ին իմ ծննդյան օրն է, ապրիլի 24-ին՝ Մեծ Եղեռնի 75-րդ տարելիցը, իսկ ապրիլի 15-ին՝ Սուրբ Զատիկը: Այնպես որ, բոլոր իրադարձությունները ինձ տանում էին դեպի Հայաստան:

Հայաստան կատարած իմ բոլոր այցելությունները կարևոր նշանակություն են ունեցել ինձ համար: Նրանք բոլորն էլ շատ հետաքրքիր են եղել, լի հաճելի կամ ոչ հաճելի հիշողություններով: 1990 թ. ապրիլին նախատեսվող իմ այցելությունն ուներ ամենահուզիչը լինելու բոլոր նախադրյալները: Նախապես առաջարկվել էր նվագել երեք համերգ Ֆիլհարմոնիկի մեծ դահլիճում, և ես առաջին անգամ հայկական երգեհոնային երաժշտության մի ամբողջ ծրագիր էի նախապատրաստել, որտեղ ներառել էի նաև հատուկ ինձ համար գրված ստեղծագործություններ: Ծրագրով նախատեսվում էին երկու հեռուստատեսային նկարահանումներ, համերգներ՝ նվիրված ապրիլի 24-ին և, անշուշտ, կատարումներ Ս. Էջմիածնում և Երևանի Սուրբ Սարգիս եկեղեցում:

Սակայն իմ այցելությունը հիշատակվեց անսպասելի և ողբերգական դեպքով, ապրիլի 23-ին իմ ընկերոջ և եղբոր՝ Հարություն Դելլայանի հանկարծակի մահով: Նրա մահը մեծ կորուստ էր ոչ միայն ինձ, այլև համաշխարհային երաժշտության համար: Առավելապես, այն անդառնալի կորուստ էր հայ ժողովրդի համար: Հարությունին առաջին անգամ հանդիպել էի 1983թ. դեկտեմբերին: Այդ ժամանակ Հայաստանում էի գտնվում Պետրոս Ադամյանի մրցանակով պարգևատրվելու կապակցությամբ: Այդ օրերին ինձ հրավիրեցին Ջեյթունի Արվեստի դպրոցի համերգին, որից հետո կազմակերպվելու էր ընթրիք: Տնօրենը՝ Սիգիզմունդ Ներսեսյանը, խելացի և աշխատասեր անձնավորություն էր: Դելլայանը դասավանդում էր այդ դպրոցում և այդ երեկո պետք է մասնակցեր համերգին: Նա կատարեց իր Նվիրում Կոմիտասին սոնատը, որը շատ վառ տպավորություն թողեց ինձ վրա: Այն դյուրեց ինձ իր կախարդիչ հմայքով: Հայ կոմպոզիտորների երբևէ իմ ունկնդրած ստեղծագործություններից այս սոնատը տարբերվում է իր թարմությամբ: Դելլայանն ունի յուրահատուկ երաժշտական լեզու: Նրա մոտ դաշնամուրը ձեռք է բերում արտասովոր հնչողություն, իսկ գործիքի լարերի վրա նվագելը, որ նաև ուղեկցվում է երգով, նորարարություն է: Նրա երաժշտությունը բացահայտում է հայ մարդու հոգին, որը անցնելով բազմաթիվ ողբերգությունների և տառապանքների միջով, հասել է մաքրագործման:

Անչափ տպավորիչ էր Դելլայանի բեմական արտաքինը: Նա շատ երիտասարդ տեսք ուներ: Արտաքնապես նա իր իրական տարիքից երկու անգամ ավելի երիտասարդ էր երևում: Ամաչկոտ թվացող այդ մարդը բեմի վրա ամբողջապես կերպարանափոխվում էր՝ ստիպելով ունկնդրին ևս տեղափոխվել իր աշխարհ: Համերգից հետո ես առիթն ունեցա մոտիկից ծանոթանալու այդ անմիջական և ջերմ ժպիտով մարդու հետ: Նրա երիտասարդ արտաքին տեսքի տակ թաքնված էր տառապանքի կնիքը, և մեզ միավորեց այն ցավը, որ կրում էր Դելլայանն իր հոգու խորքում: Սոնատի ունկնդրման ողջ ընթացքում ինձ չէր լքում այն միտքը, որ պետք է խնդրեմ նրան ինչ-որ բան գրել երգեհոնի համար: Իմ առջև տաղանդավոր մարդ էր՝ հայի մեծ հոգով, պրպտուն մտքով, որը կարող էր յուրօրինակ գործ ստեղծել երգեհոնի՝ գործիքների արքայի համար:

Դելլայանն առանց երկմտելու ընդունեց իմ առաջարկը: 1985թ. դեկտեմբերի 7-ին դպրոցի խնդրանքով երգեհոն նվիրեցի նրանց: Այդ առթիվ կազմակերպված հանդիսավոր երեկոյին Դելլայանը ինձ ներկայացրեց հանդիսատեսին: Այնտեղ էին նաև իմ ընկերներից շատերը, այդ թվում թանկագին բարեկամ Լուսինե Զաքարյանը: Երբեք չեմ մոռանա այդ օրը: Ո՞վ իմանար, որ մի քանի տարի հետո դեկտեմբերի 7-ը պետք է նշվի որպես հայ ժողովրդի պատմության ամենացավոտ ու մուլթ օրերից մեկը:

Հարությունը իրոք գրեց մի ստեղծագործություն երգեհոնի համար՝ Հաղթական Ռեքվիեմը, նվիրելով այն ինձ: Որպես ավարտման ամսաթիվ նշեց 1984թ. նոյեմբերի 14-ը: Նախատեսել էի, որ առաջին կատարումը տեղի կունենա Կոմիտասի անվան երգեհոնային երաժշտության հիմնադրամի ամենամյա

համերգին, Բոստոնի Methuen Memorial Music Hall դահլիճում: Այդ կապակցությամբ հրավերք ուղարկեցի Հարությունին և իր տիկնոջը՝ ներկա գտնվելու ստեղծագործության առաջին կատարմանը, սակայն Հայաստանի իշխանությունները կտրուկ մերժեցին իմ հրավերքը՝ պատճառաբանելով, որ ԱՄՆ-ի կառավարությունը մերժել է Դելլայանին վիզա տալու խնդրանքը: Ես փաստաթղթերով ապացուցեցի, որ երբեք նման մերժում չի ստացվել: Հաջորդ տարվա նույն հիմնադրամի կազմակերպած համերգին նոր հրավերք ուղարկեցի, որը առանց որևէ բացատրությունների կրկին անգամ մերժվեց: Ի վերջո, Դելլայանին հաջողվեց իր այլ ստեղծագործության կատարմանը ներկա լինելու առիթով գալ Կալիֆորնիա, սակայն նա տեղ հասավ ուշացած՝ համերգը կայանալուց հետո միայն: Երբ նա Կալիֆորնիայում էր, ավելի քան մեկ ժամվա հեռախոսային խոսակցություն տեղի ունեցավ իմ ու Հարությունի միջև: Այժմ այդ հիշողությունները շատ թանկ են ինձ համար:

Հաղթական Ռեքվիեմը կատարել եմ ամենուր՝ սկսած Ճապոնիայից մինչև Գերմանիայի Լաուտենբերգի մայր տաճարը: Ինձ համար այն լավագույն միջոցն է եղել աշխարհին ներկայացնելու հայ ժողովրդի տառապանքը, վիշտը, հավատն ու մեծությունը: Վենետիկում կայացած Հայկական երաժշտության փառատոնի ժամանակ իրարանցում առաջացրեց այն, որ Սուրբ Մարկոսի տաճարում ապրիլի 24-ին տեղի ունենալիք համերգային ծրագրում իմ կողմից ներառվեց նաև Հաղթական Ռեքվիեմը: Ինչևէ, դա ինձ համար լավ առիթ էր որոշակիորեն հստակեցում մտցնել այն մարդկանց մտքերում, ովքեր խոսում են առանց խորը մտածելու: Թող ինձ ների ընթերցողը նման արտահայտությունների համար: Այս տարի ապրիլի 20-ին Երևանի «Անի» հյուրանոցում նշվեց իմ ծննդյան օրը:

Ափսոսում էի, որ ոչ մի կերպ չկարողացա կապվել Հարությունին, որպեսզի իր տիկնոջ՝ Հերմինեի հետ հրավիրեի այդ երեկոյին: Ի վերջո, Լուսինե Ջաքարյանի միջոցով պարզեցի, որ Դելլայանը հիվանդանոցում է և նրան աչքի վիրահատություն է սպասվում: Ապրիլի 22-ին ինձ զանգահարեց նրա դուստրը: Նրա ձայնը շատ զվարթ էր հնչում: Նա ասաց, որ հայրը շատ է փափագում տեսնել ինձ: Տեսակցության ժամերը պարզելուց հետո խնդրեցի հաղորդել իմ սիրելի ընկերոջը, որ հաջորդ օրը կայցելեմ: Պայմանավորվեցի ընկերներին հետ, որ ինձ ուղեկցեն հիվանդանոց՝ ժամը 4-ին: Առավոտյան փորձից հետո վերադարձա հյուրանոց նախաճաշելու: Իմ բախտը բերեց այդ օրը տաք ջուր կար, ուստի որոշեցի լոգանք ընդունել: «Անի» հյուրանոցում տաք ջուրը բավականին հազվագյուտ հաճույք էր, և այդ օրը իմ ուրախությանը չափ ու սահման չկար: Ճիշտ է, ուրախությունս տևեց մինչև այն պահը, երբ էլեկտրական հոսանքը անջատեցին: Ստիպված սափրվեցի մթության մեջ, առանց շատ արյուն կորցնելու: Քիչ անց իմ հետևից եկավ մեքենան: Ես արդեն պատրաստվում էի դուրս գալ, երբ հնչեց հեռախոսը: Մի պահ մտածեցի չպատասխանել զանգին, բայց հետո վերցրի լսափողը: Ռոբերտ Ամիրխանյանի քույրն էր:

Երկար տատանումից հետո նա հայտնեց, որ... Հարություն Դելլայանը հեռացել է կյանքից: Հիմա էլ սարսռում եմ, հիշելով այդ հեռախոսազանգը, որը խորապես ցնցեց ինձ... Անմիջապես մտքովս անցան Դելլայանի կինը՝ Հերմինեն, և երկու դստրերը: Հարությունն ու Հերմինեն անչափ սիրում և նվիրված էին միմյանց: Նրանք ամեն ինչ կիսում էին միասին: Նույնիսկ ստեղծագործելիս Հարությունը նոր գրված ամեն մի նոր կտորը նվագում էր Հերմինեի համար: Իսկ Հերմինեն պատմել էր ինձ, որ Հաղթական Ռեքվիեմը գրելիս Հարությունը ամեն նոր էջը կատարում էր իր համար՝ արցունքն այքերին:

Դելլայանի կյանքում վերջին ուրախալի իրադարձությունը թոռան ծնունդն էր, չնայած դժվար է պատկերացնել նրան պապիկի դերում: Մահվան նախորդ օրը նա իր փոքրիկ տղա թոռնիկի հետ էր անցկացրել, որը նրան անչափ մեծ ուրախություն էր պատճառում:

...Հոգեհանգիստը տեղի էր ունենալու ապրիլի 24-ին, Դելլայանների տանը: Ցավոք, չկարողացա գնալ, որովհետև խոստացել էի այդ առավոտ նվագել Սուրբ Էջմիածնում, որից հետո Եղեռնին նվիրված համերգի փորձն էր: Ապրիլի 25-ին, ժամը 15.00-ին Արվեստի դպրոցից կայանալու էր թաղման արարողությունը: Նույն օրը Ֆիլիարմոնիկ մեծ դահլիճում պետք է տեղի ունենար իմ մենահամերգը, որի ծրագրում էր նաև Հաղթական Ռեքվիեմը: Նշանակված ժամին ես դպրոցում էի: Ծաղիկներով ծածկված պատվանդանի վերևում կախված էր նրա մեծ դիմանկարը: Մարդկանց ծով դահլիճում մեռյալ լռություն էր տիրում: Այնտեղ էին նաև Դելլայանի բոլոր աշակերտները: Լսվում էր Շոպենի

«Սգո քայլերգը»: Բաց դագաղի շուրջ կանգնած էին պատվո պահակները: Այնտեղ էին ընտանիքի վշտակորույս անդամները: Լռության մեջ լավում էին միայն հեկեկանքի ձայներ: Այս տողերը գրելիս այլևս անկարող եմ զսպել արցունքներս... Վշտի մեջ մի պահ ուզում էի ողջ ձայնով գոռալ. «Տեր Աստված, հերի՛ք չէր այն, ինչ տեսանք վերջին երկու տարվա մեջ..»

Հունիսի 3-ին կլրանա Դելլայանի մահվան 40-րդ օրը: Ես կոչ եմ անում, որ բոլոր հայկական եկեղեցիները հոգեհանգստյան պատարագում նշեն Հարություն Դելլայանի անունը: Ինձ համար առանց Հարությունի աշխարհին ինչ-որ չափով դատարկվել է: Դելլայանի հիշատակին նախատեսվում են նրա ստեղծագործությունների համերգներ: Այսուհետ ամեն հնարավոր առիթով համերգներին մեջ ներառելու եմ Հաղթական Ռեքվիեմը, որը կկատարվի նոր ընկալմամբ, և անկեղծորեն հույս ունեմ, որ ամեն մի նոր կատարում ինձ կլցնի այն հավատով, որով հագեցված՝ Դելլայանը գրեց իր ՀԱՂԹԱԿԱՆ ՌԵՔՎԻԵՄԸ:

The Armenian Mirror-Spectator, 1990, Մայիս